

Nr 706

Av fru **Gärde Widemar m. fl.**, i anledning av Kungl. Maj:ts propositioner nr 5, med förslag till lag om avveckling av fideikommiss m. m. och nr 26, med förslag till förordning om inkomstbeskattning av fideikommissbo, m. m.

(Lika lydande med motion nr 575 i Första kammaren)

I kungl. Maj:ts proposition nr 5 framlägges förslag till lag om avveckling av fideikommiss. Samtidigt framlägges i proposition nr 26 förslag till vissa nya regler i inkomst- och arvsskattelhänseende i anledning av förslaget till fideikommissavveckling.

I princip synes det vara motiverat att fideikommissen nu avvecklas. De bygger på samhällsförhållanden och på uppfattningar i arvsrättshänseende som inte överensstämmer med nutidens. Internationellt sett kommer avvecklingen av fideikommissen mycket sent. I ett flertal kontinentala stater upplöstes de bestående fideikommissen redan vid mitten av 1800-talet och i Danmark och Finland vid början av 1900-talet. Förbud mot stiftande av nya fideikommiss i fast egendom infördes i Sverige redan år 1810. Motsvarande förbud beträffande fideikommiss i lös egendom kom till stånd år 1930.

Ett nästan 50-årigt utredningsarbete har föregått det förslag som nu ligger för behandling hos riksdagen. Ett av skälen till att beslutet om avveckling av fideikommissen blivit fördröjt är att frågan om avveckling inrymmer mycket stora och svåröverskådliga problem. Fideikommissen omfattar ofta mycket stora arealer, varför ett avvecklingsbeslut kan få en betydande effekt på förvaltningsenheternas storlek. Risk föreligger, därest särskilda garantier inte skapas, att förvaltningsenheterna sönderbrytes till skada för skogshushållningen och näringsförhållandena på orten. Fideikommissen har ofta ett utomordentligt stort kulturvärde. Som bl. a. riksantikvarieämbetet påpekat består detta kulturvärde icke minst i att jord, byggnader, inredning, arkiv, bibliotek m. m. finns som en enhet i samma miljö. En splittring av fideikommissegendomarna skulle kunna leda till en olycklig utarmning av våra kulturskatter. Också från naturskyddssynpunkt synes anledning föreligga att i möjligaste mån hålla samman jord- och skogsfideikommissen.

I föreliggande propositioner föreslås åtgärder, som syftar till att bevara jord- och skogsfideikommissen som enheter. Det viktigaste förslaget i detta syfte är att fideikommiss skall kunna bilda aktiebolag. Som en utväg att hålla samman bl. a. Skoklosters fideikommiss föreslås att fideikommissurkundens be-

stämmelser tills vidare skall kunna äga fortsatt tillämpning. Om ett fideikommiss, vars bibehållande som en enhet är av betydande allmänt intresse, trots de utvägar som lämnats skulle hotas av uppdelning, skall enligt förslaget Kungl. Maj:t bemyndigas att lösa in egendomen. Kungl. Maj:t äger enligt förslaget förordna att denna inlösningsrätt skall tillkomma kommun.

I proposition nr 5 uttalar departementschefen å s. 128 att det "torde kunna förutsättas, att inlösningsrätten icke kommer att behöva begagnas annat än eventuellt i något undantagsfall". Det är för närvarande svårt att överblicka om departementschefen genom sina övriga förslag har lämnat en tillräcklig garanti för en restriktiv tillämpning av inlösningsklausulen. Framför allt gäller frågan om de skattemässiga konsekvenserna lägger hinder i vägen för aktiebolagsbildning. Den föreslagna befrielsen från lagfartsstämpel är en angelägen skattelättnad ävensom den lindring i dubbelbeskattningen som föranledes av att bestämmelserna i förordningen den 9 december 1960 med provisoriska bestämmelser om beskattningen av aktiebolags och ekonomisk förenings vinst blir tillämpliga på fideikommissaktiebolagen. Vi utgår ifrån att de skattemässiga fördelar som vinnes genom dessa regler även framgent kommer de nämnda aktiebolagen till godo. De skattemässiga konsekvenserna av aktiebolagsbildningen mildras också, som departementschefen å s. 18 i proposition nr 26 påpekar, genom att hinder inte möter att vederlaget vid bolagsbildningen delvis lämnas i form av reverser och då i varje fall efterträdaren i många fall torde bli anställd i bolaget mot lön som är avdragsgill vid beskattningen.

Det är möjligt att de föreslagna bestämmelserna får till följd att inlösningsrätten icke kommer att begagnas annat än eventuellt i något undantagsfall. Vi vill emellertid för vår del kraftigt undertrycka, att inlösningsrätten endast bör vara en undantagslösning och att det i och för sig icke är önskvärt att de ifrågasvarande jord- och skogsegendomarerna kommer i statens ägo. Om det skulle visa sig, att skattebelastningen i större utsträckning skulle hindra bolagsbildning, bör frågan om den skattemässiga behandlingen av fideikommissaktiebolagen bli föremål för omedelbar omprövning.

På s. 114 i propositionen nr 5 gör departementschefen detta uttalande:

Med hänsyn till att synnerligen skiftande förhållanden råder beträffande de olika fideikommissen och då de praktiska konsekvenserna av en avveckling är svåra att förutse, bör en lagstiftning om avveckling av fideikommissen inrymma olika möjligheter till lösningar i det enskilda fallet.

Vi kan instämma i departementschefens här citerade allmänna uppfattning. Vi har då samtidigt svårt att förstå att han ej funnit anledning att som alternativ till aktiebolagsbildning av de större fideikommissen pröva handels- och ev. kommanditbolagsbildning. I många fall måste — ej minst skattemässigt — en sådan juridisk konstruktion framstå som fördelaktigare. Fideikommissarien resp. fideikommissboet bör ha valfrihet i detta sammanhang. Vi föreslår därför att riksdagen av Kungl. Maj:t begär en utredning om de åtgärder som fordras

för att öppna möjlighet att använda handels- eller kommanditbolag som förvaltningsform för ifrågavarande fideikommiss.

Vid avvecklingen av fideikommissen föreligger risk för att de många kulturhistoriskt värdefulla samlingar, som fideikommissen rymmer, kommer att skingras. Denna risk har departementschefen sökt avvärja genom att i förslaget i propositionen nr 26 till särskild arvsskattelag införa en bestämmelse (10 §), som innebär att Kungl. Maj:t äger medge befrielse från eller nedsättning av skatt för samling vars bevarande är av allmänt intresse med hänsyn till samlingens historiska, vetenskapliga eller konstnärliga värde. Stadgandet avses bli tillämpligt även på byggnad, trädgård eller parkanläggning som har sådant värde. Skulle likväl risk föreligga att samlingen erhåller försämrad vård, skingras eller bortflyttas skall, föreslås i proposition nr 5, Kungl. Maj:t få rätt att förordna att samlingen skall mot lösen avstås till kronan eller kulturvårdande institution. Det är även här svårt att överblicka om de föreslagna åtgärderna är till fyllest. Enligt vår mening bör man framför allt bygga på det intresse som finnes hos de ifrågavarande fideikommissläktena och se till, att de ekonomiska konsekvenserna av att bevara samlingarna i sin miljö icke blir för betydande. Därets samlingarna skulle mot lösen avstås till kronan, föreligger risk för att de flyttas bort från sin ursprungliga miljö till förvaring på annan plats. Då samlingarna ofta utgör en enhet med slottsbyggnaden m. m., bör den här skisserade risken så långt möjligt elimineras. Vi förutsätter att, om inlösen skulle bli ett nödvändigt förfarande, föranstaltningar träffas för att samlingarna skall kunna bevaras i sin ursprungliga miljö. I övrigt bör erfarenheterna av den föreslagna lagstiftningen få ge vid handen om ytterligare åtgärder för bevarande av de värdefulla samlingarna behöver vidtagas.

De problem som avvecklingen av fideikommissen medför gäller huvudsakligen jord- och skogsegendomarna, särskilt sådana egendomar av större format. Övergången till arvslagens bestämmelser måste således göras smidigare när det gäller jord- och skogsfideikommissen. Däremot kan starka skäl anföras för att vanliga s. k. penningfideikommiss omedelbart skall avvecklas. En bestämmelse härom kan dock av praktiska skäl inte utsträckas till att gälla kapital- och lösöresdelen av ett blandat fideikommiss, bl. a. därför att olika avvecklingsregler då skulle kunna bli gällande för olika delar av fideikommisset. Vi anser dock att en omedelbar avveckling av *rena* penningfideikommiss, d. v. s. sådana som endast består av kapital eller lösöre, bör komma till stånd. Viss möjlighet härtill har lämnats i förslaget till avvecklingslag, där det stadgas att Kungl. Maj:t må på framställning av innehavaren förordna om omedelbart upphörande av fideikommisset, om detta allenast omfattar egendom av ringa värde eller synnerliga skäl eljest förekommer (37 §). Denna bestämmelse är dock inte tillfredsställande. Den bör kompletteras med ett stadgande som utsäger att alla *rena* penningfideikommiss skall — oavsett om innehavaren lämnar framställning härom eller ej — upphöra vid fideikommissinnehavarens död.

Vid avvecklingen av jordbruksfideikommiss måste stor hänsyn tagas till

fideikommissarrendatorernas ställning, så att inte denna försämras. Fideikommissutredningen framlade i detta syfte två förslag. Det ena förslaget, vilket Kungl. Maj:t stöder, var att arrendeavtalen skulle äga giltighet också mot förvärvaren av fideikommissegendomen. Det andra förslaget innebar, att arrendatorer, som innehaft arrende under viss tid, vid arrendetidens utgång skulle beredas rätt till antingen nytt arrendeavtal eller köp av brukningsdelen på skäliga villkor. Utredningens förslag presenterades i en särskild arrendelag. Vid remissbehandlingen uttalades starka betänkligheter mot den föreslagna utformningen av arrendatorskyddet. Framför allt riktades invändningar mot det föreslagna förfarandet vid förnyande av arrendeavtal resp. inlösen av brukningsdel, vilket ansågs alltför tidsödande och invecklat. Mot bakgrund av den anförda remisskritiken och av vissa andra skäl ansåg Kungl. Maj:t att någon annan regel till skydd för arrendatorerna inte erfordrades än bestämmelsen om arrendeavtals giltighet mot förvärvaren av fideikommissegendomen. Vi vill häremot anförda, att Kungl. Maj:ts förslag inte ger tillräckliga garantier för att arrendatorernas ställning inte skall försämras. De av Kungl. Maj:t föreslagna reglerna förutsätter, som departementschefen i proposition nr 5 å s. 122 framhåller, att fideikommissavvecklingen sker utan att fideikommissegendomen splittras. Man måste emellertid räkna med att en viss, icke obetydlig splittring av egendomen kan komma till stånd. Arrendatorerna bör inte av denna anledning ställas i ett sämre läge. Det av Kungl. Maj:t föreslagna arrendatorskyddet måste därför kompletteras med regler som ger arrendatorerna viss förköpsrätt till sina brukningsdelar därest dessa skulle avyttras. Den närmare utformningen av en sådan komplettering av arrendatorskyddet bör enligt vår uppfattning bli föremål för utredning.

Slutligen vill vi än en gång framhålla att de föreslagna reglerna för avveckling av fideikommissen delvis är mycket svåra att överblicka till sina konsekvenser. Det ligger i sakens natur att detta i viss utsträckning inte kan undvikas. Viktigt är dock att statsmakterna med öppen blick följer avvecklingens gång för att, om icke önskade erfarenheter av avvecklingslagstiftningen skulle framkomma, omedelbart vidta däremot svarande åtgärder.

Under hänvisning till det ovan anförda hemställer vi,

att riksdagen i samband med behandlingen av Kungl. Maj:ts propositioner nr 5 och 26 må

1. i skrivelse till Kungl. Maj:t begära utredning om de åtgärder som fordras för att öppna möjlighet för större jord- och skogsfideikommiss att som alternativ till att bilda aktieföretag kunna bilda handelsbolag eller eventuellt kommanditbolag,

2. besluta om sådant tillägg i 37 § i den i proposition nr 5 föreslagna lagen om avveckling av fideikommiss att fideikommiss som uteslutande består av kapital eller lösöre skall upphöra vid fideikommissinnehavarens död,

3. i skrivelse till Kungl. Maj:t begära utredning och förslag om förköpsrätt för arrendatorer därest fideikommisset vid innehavarens död skulle försälas, samt

4. i övrigt beakta ovan i motionen anförda synpunkter.

Stockholm den 19 februari 1963

Ingrid Gärde Widemar

Olof Hammar

Sigvard Rimås

Gustaf Kollberg

Axel Gustafsson

Augustinus Keijer